

Біржовий товарний ринок України: динаміка, структура, сучасні проблеми

Наведені основні результати аналізу розвитку біржового товарного ринку України, зокрема його структурних перебудов, та окреслені головні сучасні проблеми його функціонування.

Ключові слова: ринок, біржа, торгівля, агропродовольчі товари, динаміка, структура, контракт, експорт, ф'ючерс.

Приведены основные результаты анализа развития биржевого товарного рынка Украины, в частности его структурной перестройки, и очерчены главные современные проблемы его функционирования.

Ключевые слова: рынок, биржа, торговля, агропродовольственные товары, динамика, структура, контракт, экспорт, фьючерс.

The basic results of the analysis of commodity exchange market of Ukraine, including its structural rearrangements and outlines the main current problems of its operation.

Keywords: market, exchange, trade, agri-food products, dynamics, structure, contract, export, futures.

Постановка проблеми. Питання розвитку, а по суті належного формування, становлення та функціонування біржового товарного ринку в Україні залишається надзвичайно актуальним і важливим. Світовий досвід господарювання в ринкових умовах свідчить, що серед організаційних форм торговельної діяльності одне з основних місць посідає біржова торгівля. За рівнем функціонування біржового ринку визначається стан розвитку економіки держави. Щорічний біржовий обіг в економічно розвинених країнах (США, Англія, Франція, Німеччина) вимірюється трильйонами доларів і сягає 30–40% від обсягу внутрішнього валового продукту.

Організаційно-економічний механізм біржового ринку дозволяє забезпечити гарантованість реалізації договірних

зобов'язань учасників торговельних операцій, страхування і перерозподіл ризиків виконання укладених угод про майбутні поставки товару, а отже, стабільність виробничої діяльності підприємств. Біржі за рубежом завдяки механізму прозорого ціноутворення є індикаторами цінової ситуації на ринку того чи іншого товару.

Проте, незважаючи на всі позитивні сторони та беззаперечні аргументи привабливості біржової діяльності з погляду економічних переваг, що випливають із міжнародної практики організації торгівлі, рівень її розвитку в Україні дуже низький.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Стан біржової торгівлі на теренах України вивчали і продовжують досліджувати ряд науковців, практиків, серед них С. Дем'яненко, Р. Дудяк, М. Солодкий, О. Сохацька, Г. Шевченко та ін. [1, 2].

Мета статті. Зважаючи на актуальність питання дана стаття має за мету висвітлити основні результати аналізу розвитку біржового товарного ринку України, зокрема його структурних перебудов, та окреслити головні сучасні проблеми його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Попри значну чисельність бірж у країні (понад 550 одиниць) (рис. 1) їхня діяльність обмежена, недосконала, навіть недолуга по багатьох параметрах – якісні показники роботи абсолютно не відповідають формальним кількісним і суттєво відстають від світової практики. По-перше, близько 1/3 бірж фактично не функціонують, залишаючись в реєстрі. По-друге, біржовий товарний ринок України торгує лише шляхом укладання спот та форвард угод.

Моніторинг обсягів біржової торгівлі показав, що за останні 11 років зріс в 44 рази: на біржовому товарному ринку України в 2011 році було укладено угод майже на 100 млрд. грн (рис. 2).

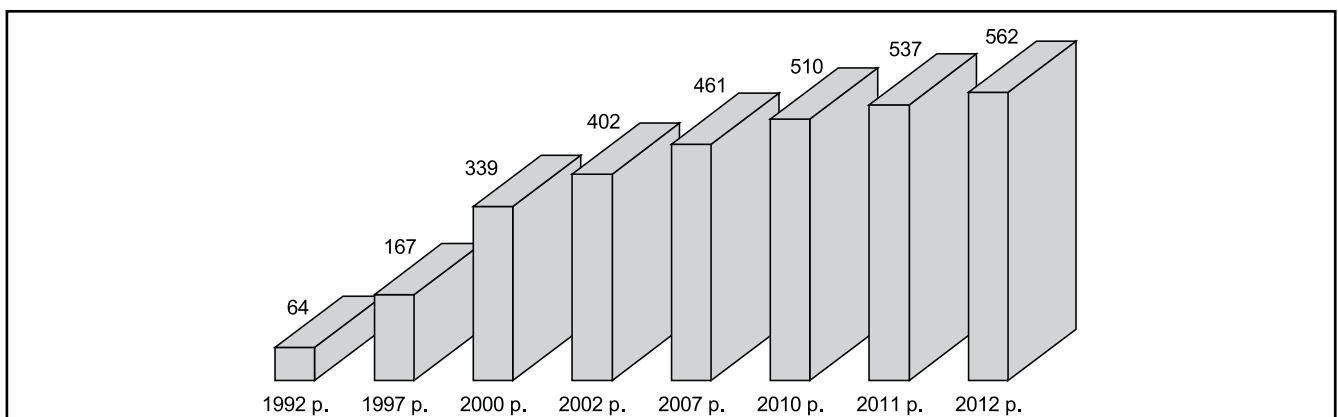

Рисунок 1. Кількість бірж товарного ринку в Україні (станом на початок року)

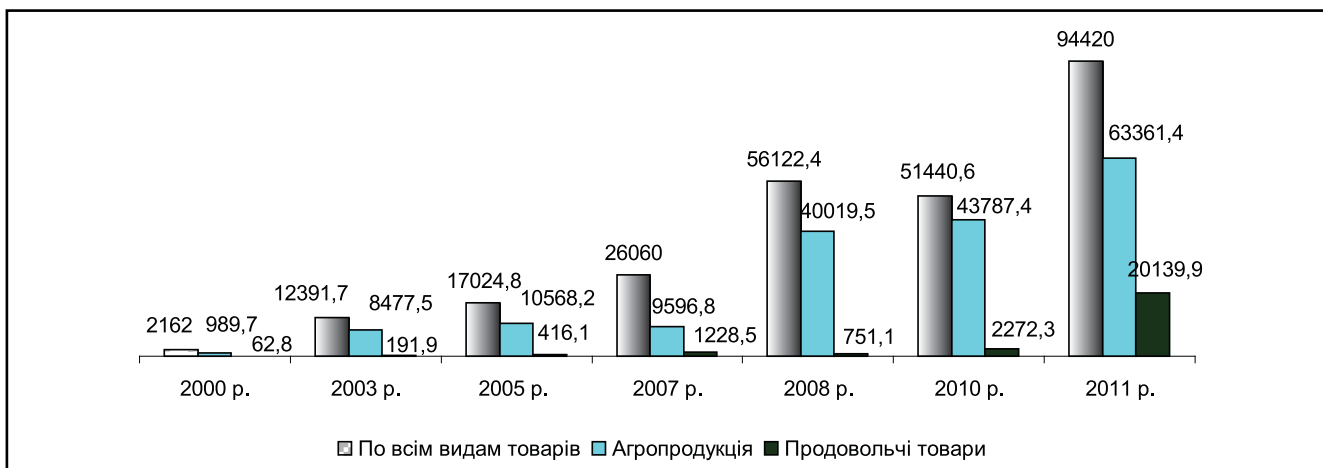

Рисунок 2. Динаміка обсягів укладених угод на біржовому товарному ринку України, млн. грн.

Як і десять років тому, найбільшу питому вагу в структурі біржової торгівлі займає агропродукція: в 2011 році частка сільськогосподарської продукції становила 67,1% при 45,8% в 2000 році (рис. 2), відповідно обсяг біржової торгівлі агропродукцією зріс з 1 до 63,4 млрд. грн. Швидкими темпами нарощуються обсяги біржової торгівлі продовольчою групою: за період 2000–2011 років біржовий товарообіг цієї продукції зріс від 63 млн. грн. до понад 20,1 млрд. грн.

Вагомою групою товарів, які торгуються на біржах України, крім агропродовольчої продукції є паливо: бензин, вугілля, пропан і бутан скраплені, газовий конденсат. У 2011 році палива було продано на суму більше 7,5 млрд. грн., хоча темпи нарощення обсягів його продажів нижчі, ніж сільськогосподарської продукції та продовольства (табл. 1).

До основних груп товарів біржового ринку України відносяться також ліс і лісоматеріали, будівельні матеріали, хіміч-

на продукція, метал і металопродукція, нерухомість, земельні ділянки, проте обсяги продажу цих товарів незначні. Так, металу та металопродукції було продано в 2000 році лише на суму 4,9 млн. грн., у 2011 році – на 9,1 млн. грн., що стало непомітним у структурі біржового товарообігу (рис. 3).

Аналіз структури товарного біржового ринку країни показав, що вона зазнала протягом аналізованого періоду змін (рис. 3). Якщо в 2000 році суттєвий розмір мала питома вага нерухомості (17,6%), транспортних засобів (8,9%), то в 2011 році виділення частки цих груп товарів не представляється доцільним в силу їх відносної мізерності. Хоча в окремі роки зазначеного періоду ситуація складалася інакше. Наприклад, у 2005 році на українських біржах було продано нерухомості на 694,5 млн. грн (4%) (до речі, в 1998 році – на 1245,9 млн. грн., більше того, біржі спеціально створювались для реалізації нерухомості), в 2007 році зе-

Таблиця 1. Обсяг укладених угод на біржах України* за видами товарів, млн. грн. т**

Групи товарів	2000	2010	2011		
			обсяг	у % до 2000 року	у % до 2010 року
Агропродукція	989,7	43787,4	63361,4	64рази***	144,7
Продовольчі товари	62,8	2272,3	20139,9	321 раз	9 разів
Метал і металопродукція	4,9	13,5	9,1	185,7	67,4
Кольорові метали	0,3	4,2	–	–	–
Транспортні засоби	193,4	184,5	60,2	31,1	32,6
Ліс і лісоматеріали	0,7	344,0	948,1	1354 рази	2,8 раза
Будівельні матеріали	3,6	205,7	228,7	64рази	111,2
Паливо	290,6	2630,4	7523,8	30 разів	29разів
в тому числі:					
вугілля	1,5	1376,2	2273,5	1516 разів	165,2
бензин	0,5	33,5	2910,3	5821 раз	87 разів
нафта	2,7	–	–		
газовий конденсат	139,0	–	169,5	121,9	х
пропан і бутан скраплені	94,7	1208,3	1103,0	12разів	91,3
Хімічна продукція	124,9	107,4	27,9	22,3	26,0
Нерухомість	380,9	252,4	323,8	85,0	128,3
Земельні ділянки	0,3	3,4	6,8	23 рази	2 рази
Інші види товарів	109,9	1639,8	1790,2	16 разів	109,2
Всього	2–162,0	51440,6	94420,0	44рази	183,6

* Без врахування фондових бірж та їх філій.

** За даними Державної служби статистики України.

*** Тут і далі в таблиці у вказану кількість разів більше.

мельних ділянок – на суму понад 1 млрд. грн. (4%), в 2003 році транспортних засобів – майже на 0,5 млрд. грн. (4%).

Ці зміни обумовлені новацією, введеною згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» №2275 від 20.05.2010, відповідно до якої внесені зміни до ст. 15 Закону України «Про товарну біржу». Суть нововведення полягала в тому, що біржам забороняється наразі здійснювати біржову торгівлю з окремими групами товарів, зокрема речами, що мають індивідуальні ознаки і апіорі не можуть продаватися партіями, а також вживаними товарами, включно з транспортними засобами та капітальними активами (за окремим виключенням: таке обмеження не поширюється на майно, яке відчужується з податкової застави, а також майно, конфісковане відповідно до закону). Звісно, що об'єкти нерухомості, земельні ділянки, транспортні засоби, як правило, підпадають під цю заборону і продаж їх на українських біржах продовжується через аукціони.

Але домінувати на біржовому товарному ринку продовжує агропродовольча продукція, причому питома вага її значно зросла: сільськогосподарської продукції – від 45,8 до 67,1%, продовольства – від 2,9 до 21,3%. Це природно, оскільки Україна є державою, що виробляє достатньо для забезпечення власних потреб, і навіть з надлишком, а тому має можливість постачати на світовий ринок значні обсяги агропродовольчого ресурсу, перш за все продукції рослинного походження, особливо зерна (пшениці, кукурудзи, ячменю, насіння соняшника тощо). А слід зазначити, що з липня 2000 року згідно з Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна» (від 29 червня 2000 року) біржі отримали право здійснювати укладання та реєстрацію торгових угод на сільськогосподарську продукцію, спрямовану на експорт. В 2010 році обсяги реалізованої на біржах України сільськогосподарської продукції, що в подальшому направлялася на експорт, по ряду видів складала майже 100% усієї біржової торгівлі даного товару. За рахунок цього практично й існували біржі.

Проте ситуація щодо законодавчого регулювання послуг з укладання та реєстрації зовнішньоекономічних контрактів

щодо експорту сільськогосподарських товарів змінилася у зв'язку з постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 №1254, яка надала право здійснювати вказані послуги по відношенню до продукції, зазначеної у підпункті 3.3.1 ст. 3 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (а це традиційні для України види біржових товарів), Аграрній біржі. Тому вся біржова діяльність зовнішньоекономічного спрямування в 2012 році з лютого до жовтня включно провадилась виключно через Аграрну біржу до втрати чинності згаданої постанови на підставі постанови уряду від 31.10.2012 №1079.

Наявність такої об'єктивної причини, як сезонність виробництва та споживання, обумовлює необхідність забезпечення пріоритетного місця сегмента ф'ючерсної торгівлі на агропродовольчому ринку в частині продукції, що може бути біржовим товаром.

Ф'ючерс представляє собою угоду між двома сторонами на біржі про майбутню поставку певної кількості базового активу за визначеною в контракті ціною. Виходячи з цього по ф'ючерсу продавець зобов'язується поставити покупцеві певну кількість товару у встановлені контрактом терміни за заздалегідь обумовленою ціною. Таким чином, покупці і продавці страхують себе від можливого зростання цін на продукцію в майбутньому.

З метою реалізації вказаних завдань необхідно активізувати та поглибити вивчення передового світового досвіду та розробки і застосування ф'ючерсних контрактів на теренах країни.

На початку літа 2012 року в Україні з'явилася можливість використовувати механізм управління ризиками при укладенні угод за допомогою ф'ючерсів на зерновому ринку: 6 червня на Чиказькій товарній біржі CME Group був введений ф'ючерс на причорноморську пшеницю CBOT Blak SEA Wheat і розпочаті перші торги.

Сьогодні більш ніж будь-коли світ розраховує на чорноморський регіон щодо забезпечення поставок пшениці та інших зернових для задоволення зростаючої світової потреби в продовольстві. За даними CME, на чорноморський ре-

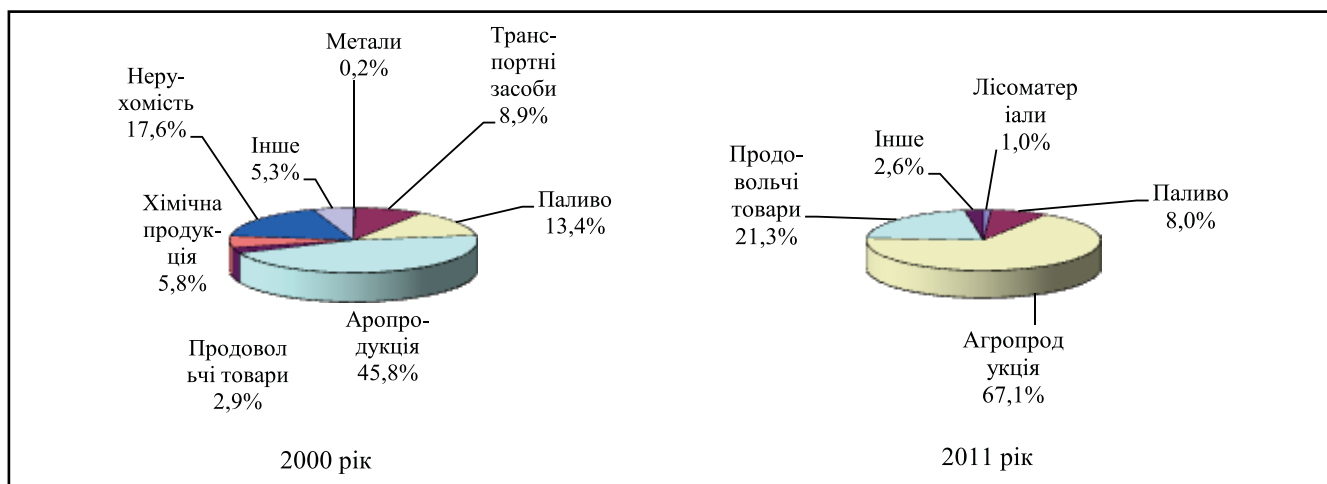

Рисунок 3. Структура біржового товарного ринку України за видами товарів відповідно (за вартістю угод)

Таблиця 2. Специфікація ф'ючерсного контракту на причорноморську пшеницю

Розмір контракту	136 метричних тонн (5000 бушелів)
Базис ціни	\$ US за метричну тону
Мінімальний рух ціни (величина та вартість тіку)	0,10 цента за бушель (\$13,60 за контракт)
Продукція	Мукомельна пшениця, FOB Причорноморські порти
Порти поставки	Румунія – Констанца Росія – Новоросійськ Україна – Іллічівськ, Одеса, Севастополь, Южний, Миколаїв
Місяці доставки	Березень, травень, липень, вересень, грудень
Час торгів	Понеділок – п'ятниця 11:00 – 21:15 (GMT – 2: Київ, Москва)

гін припадає понад 20% з 140 млн. тонн пшениці, які щорік експортуються по всьому світу.

Ф'ючерс на причорноморську пшеницю в поточному році був включений у лістинг CBOТ і доступний для електронних торгів на платформі CME Globex. Контракти мають укладатися в доларах США, а їхній розмір – становити від 136 т (близько 5 тис. бушелів) (табл. 2).

Ф'ючерси безпосередньо пов'язані з фізичною поставкою продовольчої пшениці з ринку зерна чорноморського регіону. Доставка буде здійснюватися з портів України (Іллічівськ, Одеса, Южний, Севастополь).

Планується запровадження на Чиказькій товарній біржі ф'ючерсних контрактів також на українське насіння соняшнику, кукурудзу, ячмінь та соняшникову олію.

Висновки

Розширення сфери біржової діяльності, застосування розвинених її видів та форм слід розглядати як один з пріоритетних напрямів розвитку аграрного ринку країни.

Розвиток біржових відносин може спрацювати на користь ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва України через запровадження прогресивних форм збуту продукції – біржової торгівельної діяльності з використанням захисних інструментів від ризиків, зокрема цінових, у вигляді ф'ючерсних контрактів.

Необхідно починаючи із законодавчого рівня закріпити анонімність торгів на біржах країни як запоруку дійсно прозорого і об'єктивного торгового процесу, насамперед ціноутворення. З метою активізації реальної біржової торгівлі для

приходу широкого кола учасників на біржові майданчики важливо підняти рівень зацікавленості в даному сегменті збуту товарів, що базується передусім на довірі до бірж, забезпечується системою гарантій виконання угод, більше того, на умовах, що несуть фінансові переваги.

На всіх рівнях державного управління та саморегулювання біржового ринку потрібно створити умови для вирішення цих завдань: від сприяння просвітницькій діяльності серед товаровиробників у цілях отримання фахових знань для участі в сфері біржової торгівлі до «партнерства» з біржами на базі лояльного (пільгового) оподаткування чи інших заходів підтримки «біржового руху».

Особливо важливим слід вважати формування на біржах ризик-менеджменту та запровадження біржового механізму гарантування розрахунків за укладеними угодами (клірингової системи) та фізичних поставок товарів згідно з угодами, а отже, високого рівня ліквідності біржової діяльності.

Одним з інструментів реформування організації біржової торгівлі має стати застосування електронної системи торгів, яка введена в робочу практику на Аграрній біржі.

Список використаних джерел

1. Товарні біржі в Україні: Аналіз діяльності, законодавче поле, перспективи розвитку. Саблук П.Т., Шпичак О.М., Шевченко Г.О. та ін. – К.: ІАЕ, 1997. – 428 с.
2. Солодкий М.О. Роль аграрної біржі у функціонуванні організованого аграрного ринку. Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес» / М.О. Солодкий. – К.: НУБіП України. – 2012, №177, ч. 1. – С. 356–361.

І.Б. НЕЧАЮК,
аспірантка, Академія фінансового управління

Економічна природа дефіциту бюджету

У статті досліджується економічна природа дефіциту бюджету, тенденції його розвитку. Розкрито основні чинники виникнення бюджетного дефіциту та методи погашення.

Ключові слова: бюджет, державний бюджет України, доходи бюджету, видатки бюджету, дефіцит державного бюджету України.

В статье исследуется экономическая природа дефицита бюджета, тенденции его развития. Раскрыты основные факторы возникновения бюджетного дефицита и методы погашения.

Ключевые слова: бюджет, государственный бюджет Украины, доходы бюджета, расходы бюджета, дефицит государственного бюджета Украины.